

ΑΠΟ ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ-ΜΕΣΟΓΕΪΤΗ
(1909-1944).
«ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ»

Ι. ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ:

Κατά μήνα: Οκτώβριον του εν. έτ. (1984) εκυκλοφόρησε με τον ως άνω τίτλον τόμος ολόκληρος εκ σελ. 464 επί αρίστου χάρτου σχήματος 70X100 εικονογραφημένος, περιέχον έργα Α' Αρχαιολογικά-Ιστορικά-Φιλολογικά και Β' Ελληνο-Αλβανικά Λαογραφήματα εκ των Καλυβίων —του Κουβαρά— της Λαυρεωτικής.

Είναι έκδοσις του Επιμορφωτικού Συλλόγου Καλυβίων, με Πρόλογον του ιατρού Γ.Δ. Χατζησωτηρίου εκ Παιανίας-Λιόπεσι-Αττικής, και με Εισαγωγήν-Σχόλια-Επιμέλειαν Πέτρου Ιωάν. Φιλίππου-Αγγέλου. Το επήρα στα χέρια μου, τό ασπάσθηκα σαν Ευαγγέλιο. Το απέλαυσα διαβάζοντάς το και πράγματι αισθάνθηκα και λύπην και χαράν. Λύπην δια το πρόωρον τέλος ενός ακαμάτου νέου-ερευνητή της Αττικής. Και χαρά γιατί ο άριστος αυτός νέος υπήρξε στα παιδικά του χρόνια μαθητής μου.

Συγχαίρω τον εκδότην Επιμορφωτικόν Σύλλογον Καλυβίων —και ιδιαιτέρως τον ρέκτην συνεργάτην, φιλιτατόν μου κ. Πέτρον Ι. Φιλίππου (Φιλόλογον, Αρχαιολόγον). Καθώς και τους νέους των Καλυβίων, που είχαν την έμπνευσιν να τιμήσουν με αυτόν τον πνευματικόν τρόπον έναν άξιον τέκνον της ιδιαιτέρας των Πατρίδας, τον Χρίστον Πέτρον.— Ο καλός αυτός Σύλλογος ιδρύθηκε το έτος 1975. Και τώρα το 1984, ύστερα δηλαδή από 10 χρόνια σύντονης εργασίας εθεώρησε καλόν να τιμήση την πατρίδα και τα άξια τέκνα της.

«Είναι τιμή, γράφουν, ετούτη η έκδοση, που φτάσαμε ως εδώ τον Επιμορφωτικό Σύλλογον. Είναι τιμή για όλο το χωριό ετούτη η θύμηση το έργο της ζωής του Χρίστου Πέτρου-Μεσογεΐτη. Ένα αγκάθι στις μνήμες των πιο παλιών, ένα ανικανοποίητο συναίσθημα για όλους τους νεώτερους Καλυβιώτες, που δεν τον γνωρίσαμε.

Αναλάβαμε αυτή την έκδοση με ένα πολύ υψηλό αίσθημα ευθύνης απέναντι στους συμπατριώτες μας, ακόμα και σε ολόκληρη την κοινωνία. Για τον Επιμορφωτικό Σύλλογον είναι η υψίστη τιμή, που θα μπορούσε να γίνη. Η έκδοση των Απάντων του ξεχασμένου επιφανούς αρχαιολόγου Χρίστου Πέτρου Μεσογεΐτη, του πιο μεγάλου και γνήσιου τέκνου του χωριού μας. Το πιο ακριβό δώρο στα 10χρονα του Επιμορφωτικού Συλλόγου Καλυβίων.»

Από τα Άπαντα αυτά ξεχωρίζω εδώ τις *Ενθυμήσεις* εκ των χρόνων της Ελληνικής Επανάστασεως (του 1821). Είναι αξιομνημόνευτες και αφορούν δυο τινά: Α' — την *Εξέγερσιν* των Αθηναίων κατά της Τουρκοκρατίας — Απρίλιος 1821 — και ιδίως το έτος 1822. Και Β' — την τοποθεσίαν *Κάτζαν* της Μεσογαίας Αττικής. Όλα αυτά μάλιστα εκίνησαν τον αυτόν Επιμορφωτικόν Σύλλογον να οργανώση την 19ην, 20ην και 21ην Οκτωβρίου εν.έτους την Α' Επιστημονικήν Συνάντησιν Ν.Α. Αττικής, αφιερωμένην εις τον αυτόν αρχαιολόγον Χρ. Ν. Πέτρου, τη συμπράξει της Κοινότητος, με θέματα Ιστορικά, Αρχαιολογικά, Λαογραφικά, εις την οποίαν δεν έλαβα μέρος δια λόγους ανεξαρτήτους της θελήσεώς μου.

II. «ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ»

Α' -Για την Επανάστασιν του 1821.

Στην σελίδα 33 των *Απάντων* καταγράφονται οκτώ (αριθ. 8) δημοσιεύματα του Χρίστου Νικ. Πέτρου εις το αρχαιολογικόν περιοδικόν «Ελληνικά» (τόμον Β', σελ. 441-442 και τόμ. Γ', σελ. 200) των ετών 1929 και 1930. Εις το σπίτι του αναζητών, λέγει ο Χ. Πέτρου, ιστορικά έγγραφα εύρον τάς κατωτέρω *ενθυμήσεις* εις φύλλα παρεντεθειμένα εις παλαιόν Ψαλτήριον—7 τον αριθμόν—. Μόνον η τελευταία —από τις 8— είναι γεγραμμένη επί της επενδύσεως παλαιού Ευχολογίου. Τα βιβλία ταύτα ανήκον εις πρόπαππόν μου *αναγνώστην* της εκκλησίας Κουβαρά Αττικής. Και είναι πιθανόν, ότι ούτος έγραψε και τας *σημειώσεις* αυτάς, τας οποίας ανεύρε και εδημοσίευσεν ο Πέτρου. (Άπαντα, σελ. 33-34). Και πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι ο Κουβαράς είναι ο πατέρας των σημερινών Καλυβίων Θορικίων Λαυρεωτικής ως γνωστόν.

Β'- Είναι δε σπουδαιότατες οι σημειώσεις αυτές του εν λόγω *αναγνώστη*-. Αναφέρονται όλες στα γεγονότα της επανάστασεως των Αθηναίων κατά των Τούρκων, των Αθηνών και της Υπαίθρου Αττικής το 1821. Είναι δε γνωστόν, ότι οι Αθηναίοι δεν κατέβηκαν στον απελευθερωτικόν αγώνα συγχρόνως με τους άλλους Ρωμιούς τον Μάρτιον του 1821. Έμαθαν τα γεγονότα των Καλαμών και των Καλαβρύτων και άρχισαν να κινούνται ξεσηκώνοντας τους χωριάτες της υπαίθρου. Του Λεκανοπεδίου των Αθηνών των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής. Και τους ντερβενάδες των στενών του Σαρανταποτάμου της Ελευσίνας και των Μεγάρων, που άφησαν τα ντερβένια, ως μάταια, και έσπευσαν στο Μαινίδι, τόπον της συγκεντρώσεως των επαναστατών Αττικών.

Τις κινήσεις όμως αυτές δεν άργησαν να πληροφορηθούν και να αντιληφθούν οι Οθωμανοί των Αθηνών και αρχίσουν να λαμβάνουν μέτρα. Να σχυρώνουν το Κάστρο και να συλλαμβάνουν ομήρους, τους οποίους ανέβα-

σαν μαζί με τα γυναικόπαρθε των στην Ακρόπολιν προς ασφάλειαν. Και μαζί με τις οικογένειες Τούρκων της υπαίθρου Αττικής. Τα περιστατικά αυτά μαρτυρεί ο σύγχρονος τότε Διον. Σουρμελής στην Ιστορίαν των Αθηνών (σελ. 10), και ο σύγχρονός μας εκ Παιανίας (Λιόπεσι) ιστορικός ιατρός Γεώργιος Δ. Χατζησωτηρίου στο βιβλίον «Το 1821, Οι Μεσογείται, και ο Γιάννης Ντάβαρης», αντλώντας από επιτοπίους πηγές.

Γ'- Η επίθεσις προς άλωσιν των Τουρκοκρατουμένων Αθηνών ωρίσθη δια την 25ην Απριλίου. Από ενωρίς δε εξεκίνησαν από το Μαινίδι τα επαναστατικά σώματα του Μελέτη Βασιλείου -του Χασιώτη- και του Δημ. Σκεβά (Τσεβά), οι Μαινιδιάτες υπό τον Αναγνώστην Κιουρκατιώτην, οι Μεσογείτες υπό τον Γιάννην Ντάβαρη, οι δε Αθηναίοι υπό αρχηγούς τον Ν. Σαρήν, Γιάν. Βλάχον, Συμεών Ζαχαρίτσαν, Σωτήρην Βουζίκην και άλλους, κατά Δ. Σουρμελήν (σελ. 14).

Η πόλις «εάλω» υπό τας ιαχάς των επιτιθεμένων και τους παιάνας του λαού. «Οίμωγή τε-εὐχολή ὀλλύντων-ὀλλυμένων» ἀνά τις ἐνδοξες Αθήναις ἐπλανάτο ολημερίς. Μετά την Δοξολογίαν ἐγίνε παρέλασις των Αθηναίων γύρω από το Κάστρο υπό τα ὄμματα των ἐγκλειστων Οθωμανών, τους οποίους ἀρχισαν να πολιορκούν οι Αθηναίοι. Αδόξως ὁμως και ματαίως. Διότι ο καταφθάσας Τουρκικός στρατός υπό τον Ομέρ Βρυώνην διέλυσε αυτούς και ἐλευθέρωσε τους πολιορκημένους, οι οποίοι από τους ομήρους ἐσφαξαν τινες, ενώ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν ἀποδράσαντες. Πανοικί δε τότε οι Αθηναίοι ἐζήτησαν την σωτηρίαν καταφυγόντες εις την Αίγινα και την Κούλουρην (Σαλαμίνα).

Στην Αίγινα μάλιστα τότε ἀπέθανεν η θυγατέρα του Δημ. Βουζίκη ονόματι Επιστήμη και ἐτάφη ἐκεί, ὅπως ἀναφέρει η υπ' αριθ. 1 «ενθύμησις» των Ἀπάντων του Χρ. Πέτρου: «1821 Οκτωμβρίου 5. Ἀπόθανε η θυγάτηρ του Δημητρ. Μπουζίκη, γυνή Στάμου Μπουλήκη, ονόματι αὐτή Επιστήμη, νέα ὠραία. Ἐτάφη εις το περιγιάλιον της Ἐγινας. Ἦτον την ηλικίαν ἕως χρονῶν 22. Αἰωνία της η μνήμη».

Του θανάτου της Επιστήμης δε εἶχε προηγηθῆ ὁ θάνατος του Παναγῆ Χαλκοκονδύλη-δημογέροντα των Αθηνῶν (1818-1822), ὅπου και ἐτάφη, ὅπως φανεράνει η υπ' αριθμόν 2 «ενθύμησις» του ἀνωνώμου ἀναγνώστη, προπάππου του Χρ. Πέτρου: «1821, Ιουλίου 5. Ἀπόθανε ο Παναγῆς Χαλκοκονδύλης εις Κούλουρην και ἐτάφη εις τον ναόν του ἀγίου Ἀνδρέως. Αἰωνία η μνήμη του». Λεπτομέρεια την ὁποίαν ἀγνοεῖ η Ιστορία (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Οι Χαλκοκονδύλαι-Μονογραφία -σελ. 232-238).

Ο Ομέρ Βρυώνης μάλιστα ἐφάνη πολύ σκληρός πρὸς την πόλιν των Αθηνῶν. Διότι οι Αθηναίοι τον ἐπολέμησαν εις την Βοιωτίαν, καταλαβόντες τὸ χωρίον Λιάτανι της Τανάγρας, δια να του ἀνακόψουν την κάθοδον. (Δ. Σουρμελή, Ιστορία, σελ. 20). Οι δε ἐγκλειστοι Οθωμανοὶ ἐλευθερωθέν-

τες υπό του Βρυώνη, «κατεφθίσαντο θάνατον των επαναστησάντων-Αθηναίων-, την δε περιουσίαν αυτών να σφετερισθώσιν» (Δ. Σουρμελή, αὐτόθι, σελ. 22).

Αλλά και οι Αθηναίοι δεν έμειναν αργοί. Καραδοκήσαντες εκτύπησαν περί τους 60 εφίππους Τουρκαλβανούς του Ομέρ Βρυώνη —τον μήνα Σεπτέμβριον 1821—. Στην μάχην έλαβε μέρος και ο Ομέρ πανστρατιά, κινδυνεύσας να σκοτωθή από Αθηναίων επαναστάτην, αλλά δια φυγής διασωθείς. (Σουρμελή, σελ. 24). «Έν τέλει κατεπειγόμενος να φύγη, εγκατέλειπεν εις το Κάστρο ένα χιλιαρχον με 300 άνδρες ως φρουράν και ασφάλειαν των ομοπίστων του. Τέλη Οκτωβρίου 1821. Απομακρυνόμενος δε των Αθηνών «έκαψαν οι ορδές των Τουρκαλβανών του όλες τις εκκλησίες και έκλεψαν όλα τα σπίτια τα Ρωμαίικα. Όταν οι Χριστιανοί είχαν φύγει εις Αίγιναν και Κούλουρην και Πόρον», όπως και πάλιν δια πρώτην φοράν φανερώνει η τελευταία ενθύμησις του Χρ. Πέτρου, η γραμμένη «επί της επενδύσεως παλαιού Ευχολογίου». (Άπαντα, σελ. 34).

Μετά την απομάκρυσιν του Ομέρ Βρυώνη, σπεύσαντος προς τα Ιωάννινα Ηπείρου κατ' ανωτέραν διαταγήν, παίρνουν θάρρος οι Αθηναίοι και αποφασίζουν να καταλάβουν το Κάστρο. Ευρίσκουν όμως αντίστασιν. Τότε συνήφθη μάχη παρά το Χαλάνδρι, χωρίον των Αθηνών, την 3ην Νοεμβρίου 1821, κατά την οποίαν οι Αθηναίοι ενίκησαν τους 300 του Βρυώνη, οι οποιοί κλείονται εις την Ακρόπολιν. Και έτσι άρχεται η δευτέρα φρουριορκία του Καστρου —έγκλειστων Οθωμανών-.

Δ'- Δίνει θάρρος ακόμη στους Καπεταναίους να μετακαλέσουν τα γυναικόπαιδά των και τους γέροντας από τα καταφύγια των και εκείνοι δειλά-δειλά αφήνουν τα φιλόξενα νησιά και αρχίζουν να επανέρχονται εις τις εστίες των τις ερηπωμένες από την μανίαν των επιδρομέων.

Στην Αθήνα σπεύδει τότε και η Διοίκησις η Επαναστατική της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδος —ο «Άρειος Πάγος», η οποία παραδίνει εις τους Αθηναίους τον ψηφισθέντα και εγκριθέντα *Οργανισμόν*. Και οι Αθηναίοι εκλέγουν 12 άνδρας Εφόρους της τοπικής των διοικήσεως, της Επαρχίας Αθηνών—, την 17ην Ιανουαρίου 1822. Μεταξύ δε των 12 τούτων αρχόντων συγκαταλέγεται και ο Ταξιαρχος των Όπλων και Φρούραρχος του Καστρου της Αθήνας-Ακροπόλεως- ο 28ετής (1793-1822) Αθηναίος ήρωας Παναγής Κτενάς, ο οποίος συνεχίζει την φρουριορκίαν των Τούρκων μέχρι της παραδόσεώς των. Άλλοι δε άρχοντες εκλέγονται οι Παναγής Ζαχαρίτσας, Γιάννης Βλάχος, Γεώργιος-Γιωργαντάς-Σκουζές, Ιωάννης-Γιάννης-Σκουζές, Νικ. Σαρής, Άγγελος Γέροντας κλπ. (Δ. Σουρμελή, Ιστορία, σελ. 34-35).

Ας σημειωθή όμως εδώ, ότι το επίθετον του ως άνω Παναγή Κτενά- και επί το λαϊκότερον Χτενά- δεν είναι, ως φαίνεται, το προσωπικόν της οι-

κογενείας του Παναγή τούτου, διότι στους συγχρόνους του κύκλους είναι ούτος γνωστός όχι ως Χτενάς, αλλά ως *Μπαζακάτσας*. (Βλέπε Εγκυκλ. Λεξικόν Ελευθερουδάκη, λήμμα Παναγής Χτενάς). Το Χτενάς ή Χτενάς προέρχεται όχι από την οικογένειαν, αλλά από το επάγγελμα των μελών αυτής ή του πατρός της ως *πατρώνυμον*. Ήτο δε ο κτενάς τότε, ο και χτενάς, ο μετερχόμενος την τέχνην ή και ενεργών το εμπόριον των κτενίων-χτενίων. Χτένια δε και κτένια είναι τα τότε ευρέως χρησιμοποιούμενα κύρια μέλη του *αργαλειού*, απαραίτητου οργάνου οικοτεχνίας πτωχών και πλουσίων από της εποχής του Ομήρου, εφεύρημα της Εργάνης Αθηνάς, της θεάς πάσης χειροτεχνίας (Ιλ. Ι, 390 και Οδ. Β, 116). Της τότε εποχής περιφημοί κτενάδες ήσαν οι αμίμητοι κάτοικοι του χωριού Κοσμάς της Κυνουρίας. (Βλέπε Μεγ. Ελλην. Εγκυκλοπαιδ. Πυρσού, λήμμα *κτενάς*).

Και δεν ήτο μοναδική εν Αθήναις η οικογένεια του Παναγή Χτενά, ήσαν και άλλες ομώνυμες και ομότεχνες. Δια τούτο του Παν. Χτενά φέρει το διακριτικόν *Μπαζακάτσας*. (Βλέπε Δημ. Γέροντα, Ιστορία των Αθηναίων Τουρκοκρατία, Περίοδος δευτέρα 1687-1821. Συμπλήρωμα της τριτόμου Ιστορίας των Αθηναίων του Δημ. Καμπούρογλου, ως Δ' τόμος, σελ. 515, όνομα Χτενάς και σελ. 550 όνομα *Πάντζιας* ως επώνυμα Αθηναϊκών οικογενειών.

Φαίνεται λοιπόν, ότι το κύριον επώνυμον του Παναγή Χτενά ήτο *Μπαζακάτσας*. Το δε πλήρες μας διέσωσεν ο συγγενής του Χρ. Πέτρου ανώνυμος *αναγνώστης* της Εκκλησίας του Κουβαρά, όπως γράφει: στην υπ' αριθμόν 3 της 10 Ιουλίου 1822: «*Παναγής καπετάνιος Μπάτζια Κάντζιας*». (Βλέπε και ενθυμήσις 6 της 13 Ιουλίου 1822 και 7 της 16 Ιουλίου 1822 όπου λόγος γίνεται δια το παιδί του Παναγή Μπάτζια Κάτζια, Σπύρον *Πάτζια Κάτζια*). Όπερ σημαίνει, ότι το επώνυμον της οικογενείας είναι Κάτζιας και το *πατρώνυμον* Πάτζιας. (Βλέπε Χρ. Πέτρου, «'Απαντα», σελ. 33-34).

Πολλά πράγματα όμως παρέχουν εις τον ερευνητήν, ιστορικά, πραγματικά, ετυμολογικά και εν γένει φιλολογικά τα ονόματα αυτά και ιδίως το όνομα *Μπατζακάτσας* της οικογενείας των αδελφών Παναγή και Σπύρου Χτενά. Γιατί εκείνα των «ενθυμήσεων» των «Απάντων» του Πέτρου Μεσογείτη δεν μοιάζουν να είναι ούτε Αρβανίτικα ούτε και Τούρκικα. Η γνώμη του Χ.Ε. Στρατοκόπου είναι, ότι εδώ πρόκειται περί λέξεων της Λατινο-Ιταλικής γλώσσης, μάλλον της Ενετοκρατίας και μάλιστα της εποχής του Μοροζίνη. (ΙΖ' αίων).

Ουδέ είναι εξακριβωμένο το εάν εις τα μέρη της σημερινής Κάτζιας υπήρχαν κτήματα της οικογενείας του Πάτζια Κάτζια, όπως είχεν εκείνη του *Καμπά*, όπως θα λεχθή κατωτέρω. Άρα και εδώ εις το ζήτημα αυτό υπάρχει άγνοια: Ίσως το μέλλον να επιφυλάσση καλύτεραν τύχην εις τον ερευνητήν.

Ε' - Επανερχόμενοι εις την Ιστορίαν σημειούμεν, ότι η πολιορκία των εγγλειστών Οθωμιάνων εις το Κάστρο της Αθήνας έλαβε τέρμα τον Ιούνιον του 1822. Οι έγκλειστοι υποφέροντες από την έλλειψιν ύδατος κυρίως αναγκάσθησαν να παραδοθούν, κατόπιν συνθήκης. Και οι πολιορκούντες εδέχθησαν (Δ. Σουρμελή, Ιστορία, σελ. 42). Η υπ' αριθμόν 3 μνημονεύει: «1822, Ιουνίου 10. Παρεδώθη το Κάστρο της Αθήνας και επροσκύνησαν οι Τούρκοι. Ανέβηκαν οι Ρωμαιοί (Ρωμιοί) εις το Κάστρο. Εσκοτώθη ο Παναγής καπετάνιος Μπάζια Κάτζιας. Τον επήρε το τόπι (η μπάλα-οβίδα) και τον πέταξεν εις τα Αράπικα σπίτια. Αιωνία του η μνήμη».

Δια το γεγονός τούτο ο αυτόπτης ιστορικός Δ. Σουρμελής γράφει στην Ιστορίαν του. «Αφού δε ηλλάχθη αμοιβαίως επικυρωμένη η παρούσα, ώρα ογδόη προ μεσημβρίας, οι Αθηναίοι εμβαίνουν εις την Ακρόπολιν εν χαρά και αγαλλιάσει, προπορευομένου του Μητροπολίτου Αρχιερέως Διονυσίου μετά του Κλήρου, και παρακολουθούντων των εν τοις πράγμασι πολιτικών, και στρατιωτικών και των αντιπροσώπων της Κυβερνήσεως. Και γενομένης Δοξολογίας προς τον Ύψιστον, ο φρούραρχος Τούρκος εγχειρίζει επί δίσκου αργυρού τας κλεις του Φρουρίου προς τον Μητροπολίτην, και ούτος προς τον Έφορον του Πολέμου Ιωάν. Βλάχον. Οι δε Τούρκοι καταβαίνουν εις την πόλιν ως ημιθανείς οι πλειότεροι δια την κακοπάθειαν και την αποσίαν. Ήσαν ψυχαί 1160, πριν δε κλεισθώσιν ανέβαινεν ο αριθμός αυτών περί τας 2500». Και προσθέτει:

«Ο Ταξίαρχος δε Παναγής Κτενάς ακράτητος από την χαράν δια την παρούσαν αγαθήν τύχην, τρέχει εις τα κανονοστάσια —των Τούρκων— και μόνος πυροκροτεί τα νικητήρια. Αλλά ένεκα απροσεξίας ενώ γεμίζει τρίτην φοράν το κανόνι, πριν απομακρυνθή, πεπυρωμένον ον, και εκ τούτου αναδίδον αφ' εαυτού το πυρ εις την βαρούτην, καίει τον γενναίον τούτον νέον, αποτινάζον αυτόν κατά κρημνού. Οι δε Αθηναίοι έθαψαν αυτόν εις τον ναόν των αγίων Αναργύρων. Είτα δε ευγνωμοσύνης κινούμενοι καθιστώσιν Φρούραρχον τον αυτάδελφον αυτού Σπύρον Κτενάν» (σελίς 42-43, και Σ. Τρικούπη, Ιστορία Επαναστάσεως, τόμ. Β', κεφ. ΛΓ').

Τα ως άνω γεγονότα επικυρώνει και η ως άνω υπ' αριθμόν 3 «ενθύμησις» του Χρ. Πέτρου, το πλήρες οικογενειακόν επίθετον του Παν. Κτενά εις φώς φέρουσα και λέγουσα. «1822 Ιουνίου 10. Επαρεδόθη το Κάστρο της Αθήνας» και «τον επέταξε εις τα Αράπικα σπίτια. Αιωνία του η μνήμη:»

Οι Τούρκοι τότε κατέβηκαν με τις φαμίλιες τους στην πόλιν και οι Αθηναίοι «τους έβαλαν εις τα κονάκια και εκάθησαν και τους έδωκαν ψωμί, νερό και ό,τι άλλο εγύρευαν» προσθέτει η υπ' αριθμόν 5 «ενθύμησις». Πλην στους Αθηναίους ήλθε τότε η είδησις, ότι πολυάριθμος Τουρκικός στρατός υπό τον Δράμαλην διαβαίνει τα Δερβένια του Σαρανταπόταμου κατευθυνόμενος προς τον Ισθμόν και τα εχρειάσθησαν. Η υπ' αριθμόν 4

«ενθύμησις» γράφει. «Κουβαρά 1822 Ιουλίου 2. Επέρασε ασκέρι Τούρκικο χιλιάδες 18 και εμπήκε εις τον Μωρέαν. Ήταν τα Ντερβένια άδεια από ανθρώπους —υπερασπιστάς—. Πλην ο Θεός βοηθός.» Και η ευχή έπιασε. Διότι ο Δράμαλης ετράβηξε ίσια προς τον Ισθμόν. (Δ. Σουρμελή, Ιστορία, σελ. 49).

Καταπτοημένοι όμως μερικοί μη Αθηναίοι πολεμισταί ερρίχθησαν κατά του αμάχου πληθυσμού. «Έκοφαν τους Τούρκους —κατά παράβασιν της συνθήκης— όλους και τα παιδιά όλα. Άλλους σκότωσαν με τα τουφέκια, άλλους με τις πιστόλες, όπου έγινε ένα ελεϊνόν θέαμα. Και μερικές γυναίκες επήραν σκλάβες», όπως λέγει εν συνεχεία η υπ' αριθμόν 5 «ενθύμησις» της 10ης Ιουνίου 1822. Έτσι η παράσπονδος αυτή και βάρβαρος πράξις ημαύρωσε την μεγαλοφυχίαν των Αθηναίων, οτινες εξανέστησαν δια τούτο διαμαρτυρόμενοι κατά Σπυρ. Τρικούπην (Ιστορία, τόμ. Β', τέλος του ΛΓ' κεφαλαίου. Και Δ. Σουρμελή, ενθ' ανωτέρω, σελ. 44).

Δεν άργησεν όμως η θεία δίκη. Νέος κίνδυνος παρουσιάσθη από βορρά. Η αυτή υπ' αριθμόν 5 «ενθύμησις» διηγείται εν συνεχεία, ότι «έμαθαν οι Αθηναίοι πως πέρασεν ο Ρουσút πασιάς εις Εύριπον με ασκέρι» και έφυγαν. Και «επέρασαν εις Κούλουρην και εις Αγιναν». Μέ τόσην ανυπόμονησίαν, ώστε «έσκασαν τέσσερις άνθρωποι εις τον δρόμον από την κάψαν. Και από τον φόβον τους εσχόρπισαν τα χωριά εις τα βουνά.» Ποίος όμως είναι ο Ρουσút Πασάς, που επέρασεν εις τον Εύριπον-Εύριππον-με ασκέρι; Βεβαίως δεν είναι ο *Μαχμούτ Δράμαλης*, περί του οποίου ομιλεί ο Σουρμελής. Ότι τάχα ο Δράμαλης μάθων τις έκτακτες προετοιμασίες των Αθηναίων, «εφοβήθη» και έσπευσε να απομακρυνθή διαβάς τον Ισθμόν (σελ. 49). Πάντως δεν είναι ο Ρεσίτ πασιάς της Κιουταχίας-Κιουταχής-. Διότι αυτός ήλθε στην Επαναστατημένην Ελλάδα το έτος 1823 και εμφανίζεται προ των Αθηνών το Φθινόπωρον του 1825. Η ενθύμησις όμως φέρει ημερομηνίαν 10 Ιουνίου 1822. Ουδέ παρομοιάζουν τα εδώ εκτιθέμενα γεγονότα με εκείνα της πολιορκίας των Αθηνών υπό του Ρεσίτ Κιουταχή. Ούτε δια του Ευρίπου διήλθε ούτος πορευόμενος προς Αθήνας. Μήπως πρόκειται περί κανενός πασά της Καρύστου, εις τον οποίον υπήγγετο η βορεινή Αττική; (Βλέπε Σουρμελήν, σελ. 69).

ΣΤ'. Για την Κάτζια.

Στον 4ον τόμον των Αττικών μου, πραγματευόμενον δια τους αρχαίους Δήμους της Αττικής (σελ. 306), όπου λόγου γενομένου για τον αρχαίον Δήμον *Κηδή* της Ερεχθίδος φυλής αποφαίνομαι, ότι η τοπωνυμία είναι θέμα *ανοικτόν*, επειδή από τις προτεινόμενες λύσεις καμμία δεν πείθει, (σελ. 307). Ήδη επέστη ο καιρός να αγιάση και το θέμα τούτο, ορθογραφόμενον *Κάτζια*.

Και του τοπωνυμίου τούτου η λύσις δίνεται πως με όσα εσημειώθησαν

εις τα ανωτέρω, προκειμένου περί του Παναγή και Σπύρου Κτενά-Χτενά προσονομαζομένου Παναγή Μπατζακάτσα ή κατά τις «ενθυμήσεις» Παναγής-και Σπύρος-Μπάτζια ή Πάτζια Κάτζιας με γενάρχη τον Πάτζια-Μπάτζια-της Αθηναϊκής αυτής οικογενείας. Η οποία οικογένεια θα έδωκεν —αν είναι έτσι— το όνομα στο τοπωνύμιον Κάτζια-Κάτζα. Όπως το όνομά της έδωκε στον αυτόν τόπον της Αττικής η άλλη Αθηναϊκή οικογένεια, η του Καμπά. (Βλέπε τον ως άνω Δ' τόμον της Ιστορίας του Δ. Καμπούρογλου, σελ. 541). Όπερ αρχικώς είχα υποπτευθή.

Όθεν δεν ημπορούμεν να καταλήξουμε σε κανένα συμπέρασμα, αν δεν εξωμαλυνθή το ζήτημα της ετυμολογίας των ονομάτων Πάτζιας Κάτζιας και Μπατζακάτσας και της σχέσεως αυτών με την εδαφικήν έκτασιν της Κάτζας. Η ευτυχής εξερεύνησις και λύσις των προβλημάτων τούτων ίσως να μη αργήση. Είναι η ευχή κάθε ερευνητή.

III-Σ Υ Ν Ο Ψ Ι Σ :

Αγαπητοί μου,

Το «ρεζουμέ» της όλης ως άνω εισηγήσεως είναι, ότι «οι ενθυμήσεις», που μας διέσωσεν ο αείμνηστος Χρίστος Πέτρου, αποτελούν σπουδαίον κειμήλιον δια τον ελληνικόν Χώρον, και μάλιστα δια την ιστορίαν της οικογενείας Παναγή Κτενά, και δια το τοπωνύμιον Κάτζα. Ότι δηλ. το κύριον όνομα της Αθηναϊκής αυτής οικογενείας είναι Πάτζια Κάτζια. Και ότι γενάρχην έχει τον Πάτζια Κάτζια.

Ελπίζομεν δε ότι με τον καιρό θα διαλευκανθή και το πρόβλημα του τοπωνυμίου Κάτζια δια της αποδείξεως σχέσεως με την οικογένειαν Κάτζια των Αθηνών, δεδομένου ότι και η άλλη Αθηναϊκή οικογένεια, η Καμπά, απέκτησε θέσιν εις την Ονοματολογίαν της Αττικής με τον αυτόν τρόπον.

Θα τελειώσω με το έμμετρον επίγραμμα, που του έγραψαν στην ταφόπλακαν του Παναγή Κτενά-Πάτζια Κάτζια-, του ήρωα.⁽¹⁾

«Ελλήνων νίκης άγγελος έπαθες ξένον πάθος
ως ο Ευκλής ο παλαιός ο Μαραθωνομάχος.
Ως φοίνιξ όμως στου πυρός τις φλόγες συ ερρίφθης,
κι αντί θανάτου εις ζωήν πάλιν ανεγεννήθης!»

ΧΡ. Μ. ΕΝΙΣΛΕΙΔΗΣ.

1. Γιατί όχι —παρηλλαγμένον κάπως— στο δικό μας ηρωϊκό της Επιστήμης θόμα;

Summary

FROM THE «WORKS OF CHRISTOS PETROU-MESSOGITIS
(1909-1944)

«REMEMBRANCES»

In the above mentioned book there is an article by Christos Petrou-Messogitis entitled «Remembrances» from the years of the Greek Revolution. These «Remembrances» consist a very important contribution to our knowledge of the history of Attica during the years of the War of Independence, as they refer not only to events as seen through the eyes of ordinary people but also give information on the well-known family of the war hero Panaghi Ktenas or Pantzia Kantzia, of the place name Kantza and last but not least demonstrate during these fateful years the relationship between the population of Attica and that of the islands of the Argosaronic gulf.

CHRISTOS M. ENISLIDES